

Falskt och äkta i Hammerstaaffären

En metodfråga

Hammerstaaffären har ägnats betydande utrymme i forskningen rörande den inrepolitiska historien i Sverige under senare delen av 1400-talet. Detta är inte överraskande. Medagerande är medlemmar av de ledande politiska kretsarna med Axelssönerna, riksföreståndaren och Jakob Ulvsson i spetsen, och striden belyser vid upprepade tillfällen de avgörande politiska motsättningarna i landet. I en undersökning i Scandia 1957 har jag sökt visa, att Hammerstaaffären varit av ännu större vikt än man tidigare menat, och att den spelat en betydelsefull roll inte minst för de politiska uppgörelserna under 1490-talet.¹ I denna uppsats framförde jag också en annan tes, nämligen att uppfattningen av fru Birgitta som en driven, systematisk förfalskare inte kan grundas på det primära källmaterialet, dvs. hennes i olika former traderade brev, samt att bärande skäl inte i något fall finns för konklusionen att fru Birgittas brev är förfalskningar.²

I sin gradualavhandling »Sten Sture den äldre och stormännen» (1956) behandlade Kjell-Gunnar Lundholm Hammerstaaffären utförligt. I likhet med föregångarna betraktade Lundholm fru Birgitta som en skrupelfri förfalskerska, som med olika kriminella metoder sökt tillgodose sina ekonomiska intressen.³ I tredje häftet av Historisk tidskrift 1958 har Lundholm på nytt tagit till orda för att försvara fru Birgittas rykte som förfalskerska.⁴ Något väsentligt nytt i sak framlägges inte. Liksom i sin avhandling upprepar Lundholm i det väsentliga den tidigare forskningens syn på detta lika komplicerade som intressanta problem. Det kunde synas överflödigt att nu ta

---

¹ G. RYSTAD, Hammerstaaffären, Scandia XXIII: 2 (1957) s. 187 ff.

² Ibid. s. 203.

³ KJELL-GUNNAR LUNDHOLM, Sten Sture den äldre och stormännen (1956), Bibliotheca Historica Lundensis III, s. 120 ff.

⁴ K.-G. LUNDHOLM, Äro Hammerstabreven äkta? HT 1958 s. 291 ff.

upp saken på nytt. Att så ändå i korthet skall ske här motiveras av den ur metodisk synpunkt märkliga form av argumentering, som Lundholm använder i sitt senaste inlägg.

Det kan givetvis inte vara tal om att ta upp hela debatten i dess enskildheter igen. Ståndpunkterna måste emellertid preciseras. Bevisbördan åvilar den, som hävdar, att ett brev är förfalskat. Om inga särskilda skäl föreligger och om inga positiva bevis för förfalskningen kan framläggas, kan inte påståendet att vi har att göra med en förfalskning godtagas. Detta har varit den principiella utgångspunkten för min undersökning, och en noggrann prövning ledde mig till uppfattningen, att tesen om fru Birgittas förfalskningar inte kunde upp-
rätthållas.

I sitt inlägg »Äro Hammerstabreven äkta?» vänder Lundholm upp och ned på denna metodiska utgångspunkt. Formuleringar sådana som »Med en sådan förklaring kan fru Birgittas oskuld icke bevisas»,⁵ »... bevisar icke, att det var äkta»,⁶ »... vilket i sin tur icke utesluter, att brevet var förfalskat»⁷ är grundstenar i Lundholms »bevisföring». Bevisbördan skjuts över på den som hävdar, att breven inte kunnat visas vara falska. Talande är den deklaration, med vilken Lundholm avfärdar min undersökning: »Bindande bevis för hypotesen saknas dock» (!).⁸

Bortsett från det språkligt intressanta i den ovan anförda lundholmska konklusionen ger den ett gott exempel på det enligt min mening skeva i hans utgångspunkt och sätt att resonera. I Scandia-uppsatsen »Hammerstaaffären» rör sig frågan nämligen i detta fall inte om en hypotes utan om en tes, nämligen den, att varken positiva bevis eller övertygande indicier kunnat anföras för att fru Birgittas brev är förfalskningar. Hypotesen är i stället den av Lundholm omhuldade förfalskningsanklagelsen.

Nu är det givetvis en orimlighet, som knappast behöver ytterligare utläggas, att begära positiva bevis för äktheten hos ett medeltida brev. Hur skulle dessa bevis se ut? Det skall också sägas, att Lundholm inte intar sin ovan anförda ståndpunkt utan att anföra en motivering. Han säger sig i princip acceptera den av mig hävdade satsen, att bevisbördan åvilar den, som påstår att ett brev är förfalskat. Emellertid är denna regel enligt Lundholm här satt ur spel genom att

⁵ LUNDHOLM, HT 1958 s. 296.

⁶ Ibid. s. 297.

⁷ Ibid. s. 297.

⁸ Ibid. s. 293.

vi har att göra med brev, som i samtiden av en domstol fällts som förfalskade.⁹ Ett nytt läge har skapats av rådets förfalskningsdom, och bevisbördan åvilar nu den som ifrågasätter brevens karaktär av förfalskningar. Hur förhåller det sig då med denna sak?

Striden gäller ett antal brev, som alla har det gemensamt, att de tjänar till att i fru Birgittas ägo överflytta egendom, som tillhört hennes avlidne make, riddaren Erengisle Nilsson. Det gäller alltså en strid om arvet efter herr Erengisle, och fru Birgittas motpart är arvingarna till herr Erengisles dotter i ett tidigare äktenskap. De senare söker få breven ogiltigförklarade, först genom att göra gällande, att de är lagstridiga eller baserade på oriktiga premisser, och då detta misslyckas, genom att påstå, att de är förfalskade. Av fru Birgitta framlagda brev underkastas såväl 1470 som 1472 en ingående och sorgfällig granskning av rådet, men dömes äkta och i sin fulla kraft. Ett knappt decennium senare går fru Birgittas motpart på nytt till aktion. Utgången blir nu en annan. Flera av fru Birgittas brev, bl. a. det tidigare granskade och som äkta förklarade morgongåvobrevet, förklaras nu av rådet vara falska. Detta sker 1479 och 1484.

Lundholm hävdar nu, att rådets förfalskningsdom befriar dem som anser att fru Birgittas brev är falska, från bevisbördan. Ståndpunkten är ohållbar redan därför, att vi har utslag av rådet av rakt motsatt innehåll, och Lundholm har inte redovisat något skäl, som gör det sannolikt, att rådets senare ståndpunkt är riktigare än den förra. I själva verket finns det mycket starka skäl, som talar i rakt motsatt riktning. Att av de båda motstridande utslagen utan vidare acceptera det ena, som Lundholm gör, och skjuta från sig bevisbördan, är fullständigt godtyckligt.

Det finns i själva verket faktorer, som gör Lundholms ståndpunkt ännu äventyrligare. Då fru Birgitta år 1470 och 1472 lägger fram sina brev underkastas de som nämnts en noggrann prövning, men förfalskningsanklagelserna avvisas och breven dömes äkta. 1470 och 1472 är åtskilliga av de vidervarumän, fastar och sigillanter, som förekommer i breven, fortfarande i livet, bl. a. män ur såväl den svenska som danska rådsaristokratien. Bland de rådsherrar, som deltagit i de förhandlingar, då fru Birgittas brev förklaras äkta, återfinnes inte mindre än tre, nämligen Gustav Karlsson (Gumsehuvud), Gregers Matsson och Erik Axelsson (Tott) som fastar eller sigillan-

---

⁹ LUNDHOLM, HT 1958 s. 292.

ter i något av breven, och därjämte ytterligare ett riksråd, Magnus Bengtsson (Natt och Dag), som dock inte var närvarande.¹⁰ Breven framlades i original.

Vid de senare rättegångstillfällena är läget ett annat. Inga av fastarna, vidervarumännen eller sigillanterna torde då varit i livet (med undantag av fru Birgittas vedersakare Ivar Axelsson). Breven företes endast i avskrift. Fru Birgitta har måst lämna landet. Hennes motståndare har fritt fält. Det absurda i att utan vidare acceptera en i denna situation fälld dom med bortseende från de tidigare utslagen ligger i öppen dag. Skall någon dom tillmätas vitsord måste det bli den tidigare. Men det metodiskt riktiga är givetvis att granska domskälen och de åberopade bevisen i förfalskningsdomarna. Detta låter sig också göra, eftersom domskälen klart redovisas och bevisen fortfarande är åtkomliga. En sådan prövning av den fällande domens förutsättningar kan man under inga omständigheter slingra sig ifrån. Och en sådan undersökning leder enligt min uppfattning till slutsatsen, att några övertygande bevis för att breven är falska inte existerar. De omständigheter, som åberopas, kan alla ges en rimlig förklaring, som mycket väl låter sig förena med ett accepterande av breven som äkta.

Av vad som här sagts framgår, att själva den metodiska utgångspunkten för Lundholms debattinlägg är ohållbar. Det är förfalskningsanklagelserna, som måste prövas. Av allt att döma har Lundholm också haft en känsla av att den ståndpunkt han intar har en något vacklande grund. På annat sätt har man svårt att förklara, att han sett sig nödsakad att tillgripa metoder, som ehuru inte helt ovanliga, knappast är vetenskapligt fruktbara. Den ena är, att han börjar laborera med försvunna brev, av vilka inga spår finns i källorna.¹¹ Den andra är en förvanskning av den framställning, mot vilken han polemiserar.¹²

¹⁰ RYSTAD s. 194 f., 201.

¹¹ LUNDHOLM, HT 1958 s. 297 f.

¹² Som exempel härpå kan följande anföras. Ett av de centrala spörsmålen i denna diskussion rör fru Birgittas morgongåvobrev. Ett sådant daterat 1442 framlade fru Birgitta inför rådet i original såväl 1470 som 1472. Det finns nu endast bevarat i avskrift. Efter ingående, sorgfällig prövning förklarade rådet att brevet var äkta och oförfalskat.

1479 hävdade fru Birgittas motpart att det av den förra framlagda brevet var falskt och att ett äkta brev daterat 1446 existerade. Det senare företeddes i en avskrift 1484 och accepterades då av rådet som äkta. Det är bevarat i en avskrift

Hammerstaaffären erbjuder åtskilliga intrikata och svårlösta problem. Här som i andra fall gäller, att ökad klarhet nås genom vetenskaplig debatt. Det är att beklaga, att en metodiskt ej så lycklig uppläggning har gjort Lundholms debattinlägg mindre fruktbart, än man med hänsyn till författarens förtrogenhet med tidens källmaterial och historia kunde haft anledning vänta sig.

Göran Rystad

av den då av fru Birgittas motpart framlämnade kopian. Om dessa båda morgongåvobrev, 1442 och 1446 års brev, skriver jag i Hammerstaaffären följande. Parallellt avtryckes Lundholms återgivande av min argumentering på denna punkt.

Hammerstaaffären
(Rystad s. 194 f.)

En jämförelse mellan breven avslöjar emellertid en betydelsefull skillnad. I båda fallen namnges sju medsigillanter till utställaren, f.ö. till övervägande delen samma personer. Därutöver namnges emellertid i 1442 års brev två vidervarumän och 12 fastar. Av dessa senare levde flera ännu då fru Birgitta 1470 lade fram brevet. Bland dem finner vi såväl danska riksråd, David Arildsson (Qvitzow) och Åke Axelsson (Tott), som svenska, nämligen Magnus Bengtsson (Natt och Dag) och Erik Axelsson (Tott). Den senare var också närvarande vid de rådsförhandlingar, då fru Birgittas brev efter ingående granskning godtogs som äkta.

Äro Hammerstabreven äkta?
(Lundholm, HT 1958 s. 298)

Rystads huvudtes är att det bevarade materialet icke tillåter slutsatsen, att brevet av 1442 är en förfalskning, som haft 1446 års brev som förlaga. Då fru Birgitta åberopade det 1470, var nämligen en av fastarna närvarande. Brevet godtogs då som äkta. Denne faste var farbrodern Erik Axelson!

Kommentarer torde vara överflödiga.